

Behmeni Devlet Aklının Müşahhas Sureti: Vekîlü's Saltana Hâce Mahmûd Gâvân

The Concrete Manifestation of Bahmani Statecraft: Wakîl al-Saltana Khwāja Maḥmūd Gāwān

Gönül BAYRAM KALKAN
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ardahan, Türkiye

Ardahan University, Faculty of
Humanities and Letters, Department of
History, Ardahan, Türkiye
gonulbayram@ardahan.edu.tr

Bu çalışma yazarın, Atatürk Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
bünyesinde ve Doç. Dr. Savaş Eğilmez
danışmanlığında 2023 yılında
tamamlanan "Hindistan İslâm
Devletlerinden Behmenîler (1347-
1527)" başlıklı doktora tezinden
üretilmiştir.

*This article is based on the author's
doctoral thesis titled "The Bahmani
Sultanate of India (1347-1527),"*
completed in 2023 at the Atatürk
University Institute of Turkish Studies
under the supervision of Associate
Professor Savaş Eğilmez.

Geliş Tarihi/Received 28.05.2025
Revizyon Tarihi/Revision 20.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted 03.02.2026
Yayın Tarihi/Publication Date 25.02.2026

Atıf:
Bayram Kalkan, G. (2026). Behmeni Devlet
Aklının Müşahhas Sureti: Vekîlü's Saltana
Hâce Mahmûd Gâvân. *Edebiyat ve Beşeri
Bilimler Dergisi*, 76, 152-164.

Cite this article:
Bayram Kalkan, G. (2026). The Concrete
Manifestation of Bahmani Statecraft:
Wakîl al-Saltana Khwāja Maḥmūd Gāwān.
Journal of Literature and Humanities, 76,
152-164.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Öz

1347-1527 yılları arasında Hindistan'ın Dekken bölgesinde hüküm süren Behmenî Devleti, bünyesinde barındırdığı yoğun Türk nüfusu ile Hindistan'da Türk hâkimiyetinin tesisi gayesine hizmet eden siyasî teşekküller arasında mümtaz bir yere sahip. Takip ettiği politikalar aracılığıyla İran, Irak, Arabistan başta olmak üzere çeşitli bölgelerden yola çıkan çok sayıda şair, edebiyatçı, şeyh, zanaatkâr, tüccar, asker ve maceraperestin birbiri ardına Dekken'e gelmesini sağlayarak, farklı dil, din, ırka mensup insanın bir arada yaşadığı Hindistan'ın daha renkli bir perspektif çizmesini sağladı. Bölgeye göçleri ile siyasî, askerî, kültürel, mimari, sanatsal ve ekonomik gibi pek çok alanda gelişime fayda sağlayan bu isimler arasında yer alan Mahmûd Gâvân, dinî ve ticarî emeller taşıyan gelişi ile hem kendisine hem de Behmenî Devleti'ne adeta yeni bir kader tayin etti. Çalışmamızda 30 yılı aşkın bir süre farklı mevki ve makamlarda Behmenî Devleti'ne sadakatle hizmetini sürdüren Gâvân'ın, Behmenî hizmetine girmeden evvelki yaşamı, Behmenî hizmetine girişi ve ilk faaliyetleri, devlet erkanı arasındaki hızlı yükselişi, nâiblik ve vekîlü's saltana makamlarına tayini, askerî, siyasî başarıları, merkezi otoriteyi güçlendirmek gayesiyle gerçekleştirdiği köklü reformlar ve nihayetinde ihanet ile suçlanarak idam edilmesi, devrin ana kaynakları başta olmak üzere Arapça, Farsça ve İngilizce kaynaklar ışığında ele alındı. Böylece, hakkında yeterli inceleme yapılmamış bir devletin, aynı biçimde araştırma konusu olmamış maiyetinden Mahmûd Gâvân'ın hayatı tüm yönleriyle izah edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Behmenîler, Tuğlukşahlar, Mahmûd Gâvân, Şemseddîn III. Muhammed Şah, Melik-üt Tüccar, Vekîlü's Saltana

Abstract

The Bahmanid State, which ruled in the Dekken region of India between 1347-1527, is among the political organisations that served the purpose of establishing Turkish sovereignty in India with its dense Turkish population. In addition to this important mission, through the policies it pursued, it ensured that a large number of poets, literary figures, sheikhs, artisans, merchants, soldiers and adventurers who set out from various regions, especially Iran, Iraq and Arabia, for different purposes came to Dekken one after the other and provided a more colourful perspective of India, where people of different languages, religions and races lived together. Maḥmūd Gāwān, one of these names who contributed to the development in many fields such as political, military, cultural, architectural, artistic and economic with his migration to the region, determined a new destiny for both himself and the Bahmanid State with his arrival with religious and commercial ambitions. In this study, the life of Gāwān, who served the Bahmanid State faithfully for more than 30 years in different offices and positions, before entering the Bahmanid service, his entry into the Bahmanid service and his first activities, his rapid rise among the state officials, his appointment to the offices of nâib and Wakîl al-Saltana, His military and political achievements, the radical reforms he carried out in order to strengthen the central authority, and finally his execution by being accused of treason are discussed in Arabic, Persian and English sources, especially the main sources of the period.

Keywords: Bahmanids, Tughlukshahids, Maḥmūd Gāwān, Shamseddîn III Muhammed Shah, Malik-ut Tujar, Wakîl al-Saltana

Giriş

1347 yılında emîr-i sade¹ adı verilen görevliler tarafından Muhammed Tuğluk Şah'a karşı Devletâbâd'da başlatılan isyanın başarıyla sonuçlanması üzerine Dekken bölgesinde Hindistan'ın siyasî istikametine yön veren oluşumlardan biri olan Behmenî Devleti'nin temeli atıldı². İsyân esnasında Hukkeri, Belgaum ve Miraj'ın emîr-i sadesi olan Hasan Gangu'nun, başlangıçta dahili olmakta kararsız olduğu isyanın başarıya ulaşması ve isyancılar tarafından sultan ilan edilen İsmail Mih Afgan'ın sultanlık makamını Gangu'ya devrederek taht üzerindeki hak iddiasından resmen vazgeçmesi ile kaderi değişti. Böylece kendisinden sonra 17 hükümdar tarafından yönetilerek, 1527 senesine kadar varlığını muhafaza etmeyi başaran siyasî oluşumun kurucu hükümdarı Alâeddin Behmen Şah adıyla tarihte yer edindi. 180 yıl boyunca Dekken bölgesinin siyasî otoritesi olmayı başaran Behmenî Devleti, kurulduğu tarihten itibaren hükümdarlarının takip ettiği politikalar sayesinde her yerden göç alarak, devrin önde gelen kılıç ve ilim ehli zatların, tüccarların, zanaatkârların, şeyhlerin ve dahi her zümreden önemli isimlerin devletin hizmetinde bulunmasını sağladı. Mevzu bahis isimler arasında öne çıkanlardan biri de doğduğu bölgenin adına izafeten Gâvân adını alan ve Behmenîlerin büyük veziri olarak adını ölümsüz kılmayı başaran Mahmûd Gâvân idi.

856 (1453) senesinde 42 yaşındayken ticaret maksadıyla Hindistan'a giden Mahmûd Gâvân, kısa zaman zarfında Behmenî sarayı hizmetine girerek 886 (1481) yılındaki ölümüne değin sadakatle hizmetini sürdürdü. Behmenî Devleti'nin onuncu hükümdarı Alâeddin II. Ahmed Şah, on birinci hükümdarı Alâeddin Hümayûn Şah, on ikinci hükümdarı Nizâmeddin III. Ahmed Şah ve nihayetinde on üçüncü hükümdarı Şemseddîn III. Muhammed Şah'ın hizmetinde bulunan Gâvân, söz konusu süreçte hem askerî hem de siyasî sahada sergilediği başarılarla Behmenî Devleti'nin tarihindeki en parlak dönemlerinden birinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadı. Bununla birlikte gerçekleştirdiği idari, mimari ve kültürel reformlarla yalnızca mevcut yapıyı güçlendirmeyi değil, Behmenî Devleti'ni bölgesel bir güç haline getirmeyi de hedefledi. Ancak merkezi idareyi sağlamlaştırma ve Behmenî Devleti içerisindeki siyasî birliği tesis etme amacıyla gerçekleştirdiği bu reformlar, zamanla ona karşı sadakatsizlik suçlamalarının yapılmasına yol açtı. Evvelinde kendisinden *"Yüce Allah bana iki hesaplanamaz nimet bahşetti; büyük bir sultanlık ve Mahmûd Gâvân gibi bir hizmetkâr"* (Ferişta, 1977, s. 499) diyerek övgüyle bahseden Şemseddîn III. Muhammed Şah'ın şimdi hain olduğuna kanaat getirerek Gâvân'ın idamını emretmesine sebebiyet verdi.

Mahmûd Gâvân'ın Ailesi ve Hindistan'a Gelmeden Evvelki Yaşamı

Mahmûd Gâvân, 813³ (1411) tarihinde Hazar kıyılarında yer alan Gîlân sahasının Gâvân şehrinde doğdu. Babası Celâleddin Muhammed b. Hâce Kemâl el-Gîlânî'nin⁴ saray bürokrasisinde yer alması, daha çocuk yaşta devlet terbiyesi almasına olanak sağladığı gibi iyi bir eğitim görmesine de vesile oldu (Sehâvî, ss. 144-145; Sherwani, 1935, ss. 28-29; Sherwani, 1942, s. 22; Sherwani, 1991, s. 66). Saray çevresi ile olan bu yakınlığına rağmen Gâvân, resmî görevlerde bulunmak yerine ticaret ile meşgul olmayı tercih etti. Ancak ailesinin saraydaki nüfuzunu kaybetmesiyle birlikte çıkabilecek siyasî entrikalardan çekinerek Gîlân'dan ayrılmaya karar verdi⁵. Ağabeyi Şihâbeddin'in Mekke'ye yöneldiği bu dönemde, Mahmûd Gâvân rotasını dönemin önemli iktisadî ve kültürel merkezlerinden biri olan Hindistan'a çevirdi. 843 (1440) yılında önce Kahire'ye ardından Şam'a gitti. Ne var ki Gîlân'dan ayrılmış olması aleyhine yürütülen faaliyetlere son vermedi ve kendisine karşı oluşan muhalif grup, ardında bıraktığı malların tamamına el koydu (Eaton, 2008, s. 62; Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 106-107; Sherwani, 1942, ss. 26).

¹ "Yüzlerin emîri" olarak da anılan emîr-i sadeler, vergi memuru ya da tahsildar olarak görev yapmaktaydılar. Yaklaşık her yüz köyü kapsayan birimlerden sorumlu olan bu görevliler, bağlı oldukları bölgedeki vergilerin toplanmasını organize etmekle yükümlüydüler (Zahiraddin, 1937, s. 78; Haq, 1956, s. 138; King, 1899, s. 142, 4. dipnot; Husain, 1938, s. 224; Sherwani, 1953, s. 25; Sherwani, 1973, s. 143; Kortel, 2006, s. 285).

² Berenî, 1862, ss. 500-501, 503-509, 513-521; es-Sihrindi, 1391, ss. 111-112; İsâmî, 1948, ss. 554-557; Herevî, 1929, ss. 108-111; Herevî, 1935, ss. 1-2, 6; Ferishta, 1908, ss. 431-440; Ferishta, 1977, ss. 287-291; Tabataba, 1355, ss. 13-14; Uluğhânî, 1910, ss. 880-881; Gribble, 1896, ss. 21-22; Husain, 1938, ss. 176-178, 180-186; Husain, 1933, ss. 284-285, 291-295; Elphinstone, 1843, s. 65; Prasad, 1974, ss. 205, 213, 217-221, 225-232, 241-245; King, 1899, s. 143; Haig, 1928c, ss. 165-170; Sherwani, 1953, ss. 24-36; Sherwani, 1973, ss. 148-149; Sherwani, 1940, s. 220; Husaini, 1960, ss. 5-9, 18-19, 37-38; Bayram Kalkan, 2023, ss. 39-42, 66-71.

³ Ancak Firişte'nin 5 Safer 886 (5 Nisan 1481) tarihinde öldüğünü bildirdiği Mahmûd Gâvân'ın bu esnada 78 yaşında olduğunu kaydetmesi bize 808 (1405/1406) yılında doğduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Firişte'yi referans alan araştırmacıların bir kısmı Gâvân'ın doğum tarihi için 1405 yılını vermektedir (Haig, 1928a, s. 420; Husain, 1935, s. 81). Ancak biz Firişte ve Sehâvî'nin eserlerini kaleme aldıkları dönemleri göz önünde bulundurarak çağdaş müellif Sehâvî'yi referans almayı uygun gördük.

⁴ Mahmûd Gâvân'ın *Riyâzû'l-inşâ* adlı eserini referans alarak hazırlanan soyağacı için bkz. Sherwani, 1942, s. 27, 19. dipnot.

⁵ Mahmûd Gâvân, Gîlân'dan ayrılma sebebini, daha evvel ailesinin himayesinde olan Şeyh Muhammed ve Şeyh Ali isimli iki zatın sadakatsizlikleri ve babasının ölümünün ardından annesi ile kendisine karşı yaptıkları entrika olarak izah eder (Mahmud-ı Gâvân, 1948, s. 65).

Doğduğu topraklara geri dönmek için artık hiçbir sebebi kalmayan Mahmûd Gâvân⁶, 856 (1453) yılında 42 yaşında iken, Hindistan'ın önemli liman şehirlerinden olan Dabhol'a vardı (Eaton, 2008, s. 59; Ferishta, 1977, s. 511; Sherwani, 1942, ss. 24-26; Sherwani, 1953, ss. 229-230). İnciler, ipek kumaşlar, köleler, kıymetli mücevherler ve Arap atları⁷ ile yola çıkan Gâvân'ın Dabhol'e gitmesindeki esas gaye; evvela namını işittiği Şah Ni'metullâh-ı Kirmânî'nin torunu Şah Muhibullâh'a⁸ bağlılığını sunabilmek için Bîder'e varmak, ardından ticari faaliyetlerini sürdürebilmek için Delhi'ye doğru hareket etmekte (Eaton, 2008, ss. 59-60; Sherwani, 1942, ss. 26-27; Sherwani, 1953, ss. 229-230; Siddiqi, 1986, ss. 78-79). Ancak gelişen tarihî ve siyasî koşullar, onun hayat seyrini bambaşka bir yöne çevirdi. Delhi'ye hiçbir zaman gidemeyecek olan Gâvân, Dekken'de vezirlik makamına kadar yükselerek, Behmenî Devleti'nin en parlak dönemlerinden birini yaşamasını sağlayan isimler arasında yer alacaktı.

Mahmûd Gâvân'ın Behmenî Devleti Hizmetine Girmesi ve İlk Faaliyetleri

Mahmûd Gâvân, Şah Muhibullâh'a bağlılığını sunmak için Bîder'e ulaştığında Behmenî tahtında Alâeddin II. Ahmed Şah bulunuyordu. Her ne kadar başlangıçta Delhi'ye gitmeyi planlamış olsa da Gâvân'ın Behmenî topraklarında kalmaya karar vermesinde etkili olan faktörler hakkında kesin bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Bîder'in önde gelen ticaret merkezlerinden biri olması hem ilmi hem de iktisadî imkânlar bakımından cazip bir ortam sunmuş olmalıydı. Ayrıca, bağlılık sunduğu Şah Muhibullâh'ın, II. Ahmed Şah'ın damadı olduğu dikkate alındığında, Gâvân'ın kısa sürede Behmenî hizmetine girmesinde ve ölümüne değin bölgede kalmasında bu akrabalık bağının da rol oynamış olabileceği düşünülebilir⁹ (King, 1900, s. 74; Tabataba, 1335, s. 81). Neticede, geri kalan ömrünü Bîder'de geçirmesini sağlayan hususlar muğlak olsa da doğduğu topraklardan ayrılmak zorunda kalan Mahmûd Gâvân'ın burada geçirdiği yılların huzur, refah ve itibarla dolu olduğu; arzuladığı ilim ve ikbal ortamına kavuştuğu anlaşılmaktadır¹⁰ (Sherwani, 1942, ss. 34-35).

Behmenî hizmetine ne zaman girdiği hususunda kesin bir malumat bulunmayan Mahmûd Gâvân'ın, 859 (1455) (Ferishta, 1977, s. 447) senesinde I. Ahmed'in damadı Celâl Han Buharî tarafından Telingana'da çıkarılan isyanı bastırmak üzere hareket eden Behmenî ordusu içerisinde yer aldığı görülmektedir. Sultanın kendisi, yardım talep etmek için Mâlva Sultanı Mahmud Halacî'nin huzuruna varan Celâl Han'ın oğlu İskender Han'ın üzerine yürürken, bu esnada 1000 mansaba¹¹ sahip olduğu anlaşılan Mahmûd Gâvân da Nalgonda'ya kapanan Celâl Han'ın üzerine gönderildi. Ancak destek için gelen Mahmud Halacî'nin kısa süre sonra geri çekilmesi¹² sonucu yalnız kalan İskender Han, babasının affını talep etmek amacıyla

⁶ Riyâzû'l-inşâ adlı eserinden Ali, Abdullah ve Alaf Han adında 3 oğlu olduğu anlaşılan Mahmûd Gâvân'ın (Sherwani, Nimet Bibi adında bir de kızı olduğunu bildirir. Sherwani, 1942, s. 28, 19. dipnot) tüm hayal kırıklıklarına rağmen ülkesine derin bir sevgi ile bağlı olduğu ve ata yurdundan tamamen kopmak istemediği, bu sebeple de oğlu Abdullah'ı Gîlân'a gönderdiği anlaşılmaktadır. Ancak Abdullah'ın babasının tüm çabalarına ve nasihatlerine karşın içki meclisleri ile vaktini geçirmesi ve devlet işleri ile alakadar olmaması üzerine Hindistan'a geri döndüğü ve babası gibi Behmenî Devleti hizmetine girdiği görülmektedir. (Sherwani, 1942, ss. 28-30) Ayrıca Mahmûd Gâvân'ın oğlu Abdullah'ın korunması ve Gîlân'a hizmet ile alakadar olması için Gîlân sultanına ve oradaki eski dostlarına gönderdiği mektupların muhtevası için bkz. (Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 37-48, 272-276, 281-285, vd.)

⁷ Savaşta kullanılmaları sebebiyle Arap atları büyük önem taşımaktaydı. Tuğlukşahlara karşı başlatılan isyan sonrası Kuzey Hindistan ile Dekken arasındaki ticaret durma noktasına gelmiş, Orta Asya ve Kuzey Hindistan'dan yola çıkarılan atlar, Dekken'e kara yolu yerine deniz yolu ile ve özellikle Dabhol limanı üzerinden getirilmeye başlanmıştı. (Eaton, 2008, s. 60)

⁸ Sultan Alâeddin II. Ahmed'in büyük kızı ile evlenerek damadı olmuştu (King, 1900, s. 74; Tabataba, 1335, s. 81).

⁹ Kimi kaynaklarda Dabhol'e vardktan kısa süre sonra bir tüccar arkadaşı ile oturduğu esnada büyük bir ihtişam ve tören eşliğinde tahtırevan üzerinde sokaktan geçen şehrin valisini gördüğü, mallarını daha iç kesimlere ulaştırabilmek ve kendisini takdim edebilmek amacıyla bu vali ile görüşerek Behmenî sarayında huzura kabulünü sağlamasını talep ettiği aktarılmaktadır. Nihayetinde Anadolu, Suriye, Mısır ve Türkistan bölgelerini gezdiğini ve buraların kültürlerine, ticari faaliyetlerine vakıf olduğunu bildiren Gâvân'ın talebi kabul edilerek Alâeddin II. Ahmed Şah'ın huzuruna çıkarıldı. Uzun süredir takip edilen siyaset doğrultusunda Âfâkîlere saray ve ordu içerisinde yer verilmeye özen gösteriliyor olması, Gâvân'ın sarayda memnuniyet ile karşılanmasını ve 1000 mansab ile Behmenî hizmetine girmesini sağladı (Eaton, 2008, ss. 60-61, 65; King, 1899, s. 218).

¹⁰ Nitekim ülkesine dönmesi ve vezirliğini yapması teklifinde bulunan Gîlân sultanına cevaben yazdığı mektup da Behmenî topraklarında bulunmaktan duyduğu memnuniyet açıkça anlaşılmaktadır (Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 98-104).

¹¹ İdarenin değişik kademelerinde "belli bir maaş veya gelir karşılığı toprak tahsisıyla vazife yapma" manası taşıyan mansabdârî sisteminin Hindistan'a Türkler tarafından getirildiği ve 1573-1574 tarihinde Bâbü İmparatoru Ekber Şah tarafından bir sistem olarak geliştirildiği bilinmekle birlikte, Behmenîler döneminde de uygulandığı görülmektedir. I. Ahmed döneminde düzenli hale getirilen mansabdârî sistemine göre tarafdar adı verilen eyalet valilerine 2000, emîrû'l-ümerâ isimli görevlilere 1500, vekîlû's saltana makamındaki zatlara 1200, diğer emirlere icra ettikleri vazifenin önemine binayen 100 ile 1000 arasında farklılık gösterebilen mansablar bahşedilmekteydi (Ferishta, 1977, ss. 399-400; Sherwani, 1953, s. 197; Zahiraddin, 1937, s. 54).

¹² Behmenî Sultanı Alâeddin II. Ahmed Şah'ın öldüğü bildirilerek yardıma ikna edilen Mâlva Sultanı Mahmud Halacî, sultanının hayatta

Nalgonda'da bulunan Mahmûd Gâvân'ın yanına ulaştı. Nihayetinde ondan aldığı can güvenliği karşılığında babasını kaleyi Mahmûd Gâvân komutasındaki Behmenî birliklerine teslim etmeye razı etti. Siyasî uzlaş ve hoşgörüyü her daim savaşmaktan evla gören Gâvân, isyancıların Sultan tarafından affedilmesini ve Nalgonda'nın câgîr¹³ olarak yeniden Celâl Han'a verilmesini sağladı (Eaton, 2008, s. 65; Ferishta, 1977, ss. 447- 449; Joshi, 1967, s. 260; Herevî, 1935, ss. 31-32; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 69-71; King, 1900, ss. 77-78; Sherwani, 1942, ss. 74-77; Sherwani, 1953, ss. 243-246; Sherwani, 1973, s. 175; Tabataba, 1335, ss. 85-86). Bu olay Mahmûd Gâvân'ın başta II. Ahmed olmak üzere saray mensupları arasında itibarını, saygınlığını ve güvenilirliğini artırdı.

Mahmûd Gâvân'ın Devlet Erkanı İçerisindeki Hızlı Yükselişi

Mahmûd Gâvân'ın Behmenî Devleti içerisindeki hızlı yükselişi, Alâeddin II. Ahmed Şah'ın 862 yılının Cemâziyelevvel ayının ikinci yarısında (Nisan 1458) hayatını kaybetmesinin ardından devam etti (Tabataba, 1335, s. 87; King, 1900, s. 80). 18 Cemâziyelevvel 862¹⁴ (3 Nisan 1458) yılında tertip edilen ihtişamlı bir törenin ardından da Behmenî tahtına oturan Alâeddin Hümâyûn Şah, *melik-üt tüccar*¹⁵ unvanı verdiği Mahmûd Gâvân'ı, *vekîlû's saltana*¹⁶ ve *Bîcâpûr tarafdârı*¹⁷ olarak atadı¹⁸ (Chowdhuri, 1926b, s. 418; Eaton, 2008, s. 65; Ferishta, 1977, s. 453; Herevî, 1935, s. 36; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, s. 77; Sherwani, 1953, s. 258; Sherwani, 1973, s. 177).

Hümâyûn Şah'ın tevdi ettiği bu makamlar ile devlet içerisindeki etkinliğini artıran Mahmûd Gâvân, II. Ahmed Şah döneminde isyan etmesine karşın, Gâvân'ın ılımlı politikası sayesinde canı bağışlanan İskender Han'ın başlattığı ikinci isyan ile Behmenî idaresinde daha etkin hale geldi. Söz konusu isyanı bastırmak üzere gönderilen Telingana Tarafdârı Hân-ı Cihân Melik Şah'ın muvaffak olamaması, bizzat Sultan'ın Nalgonda'ya ilerlemesine sebebiyet verdi (Ferishta, 1977, s. 454; Herevî, 1935, s. 36; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 77-78; King, 1900, ss. 82-83; Ramanayya, 1939, ss. 40-41; Sherwani, 1939, s. 690; Sherwani, 1942, s. 82; Sherwani, 1953, s. 259; Sherwani, 1973, s. 177; Tabataba, 1335, ss. 89-90). Taraflar arasında akşama değin devam eden çarpışma, Hümâyûn Şah'ın mağlubiyeti ile son bulmak üzereyken Mahmûd Gâvân ve Hâce-i Cihân Türk'ün yardıma gelmesi, savaşın kaderini değiştirirken İskender Han'ın atından düşerek ölmesi, mücadelenin son bulmasını sağladı (Ferishta, 1977, ss. 454-455; Sherwani, 1939, ss. 690-691; Sherwani, 1942, s. 83; Sherwani, 1953, ss. 259-260; Sherwani, 1973, s. 177). Babası Celâl Han ise bu zamana değin elde ettiği tüm hazineyi Sultan'a takdim ederek affa mazhar oldu (Ferishta, 1977, ss. 455-456; Herevî, 1935, s. 36; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 77-78; King, 1900, ss. 82-83; Ramanayya, 1939, ss. 40-41; Sherwani, 1939, s. 691; Sherwani, 1942, ss. 83-84; Sherwani, 1953, ss. 260; Sherwani, 1973, s. 177; Tabataba, 1335, s. 90).

Mahmûd Gâvân'ın devlet erkânı arasındaki hızlı yükselişinde en büyük pay sahibi kuşkusuz Hümâyûn Şah idi. Bu sebeple Gâvân, hâkimiyetinin neredeyse tamamının iç barışı korumak ve iktidarını hedef alan isyan hareketlerini bertaraf etmekle geçen ve özellikle son yıllarında çok kanlı olayların vuku bulması sebebiyle müellifler tarafından *zalim* olarak adlandırılan Hümâyûn Şah'tan¹⁹ "*saltanat bahçesinin gülü*" olarak bahsederek (aktaran Konukçu, 1998, s. 483) devlet içerisinde ulaşmış

olduğunu ve kalabalık bir ordu ile üzerine yürüdüğünü görerek ülkesine döndü (Bayram Kalkan, 2023, ss. 202-203).

¹³ Farsça yer anlamındaki "câ" ve tutan anlamındaki "gîr" in terkiibinden oluşan câgîr "جاگیر", tutulan, sahip olunan toprak manası taşımaktadır. İktâ ve timar sistemine oldukça benzerlik gösteren ve Delhi Türk Sultanlığı tarafından Hindistan idari sistemine dahil edilen bu usule göre topraklar, devlet hizmetinde bulunan kişilere rütbeleri doğrultusunda hizmetlerine karşılık olarak verilmekteydi. Konu hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. ("Djâgîr", 1991, s. 378; Özcan, 1993, ss. 11-12)

¹⁴ King, 1900, s. 80; Tabataba, 1335, s. 87.

¹⁵ İran ve Hindistan'da tüccarların reisine verilen ve büyük kıymet taşıyan bu unvan, özellikle 15. yüzyılda Dekken'de tüccar olmanın yahut ticaretle uğraşmanın bir onur addedildiğinin göstergesidir. Detaylı bilgi almak için bkz. (Kurtuluş, 2004, s. 82)

¹⁶ Kaynaklarda vekîl-i mutlak adı ile de yer alan "vekîlû's saltana", sarayda baş vezir mahiyetindeydi ve sultanın en kıymet verdiği adamıydı.

¹⁷ Behmenî Devleti'nde hâkimiyet altındaki topraklar "taraf" adı verilen eyaletlere bölünürken, her tarafın başına askerî ve idari vazifelerle donatılmış "tarafdâr" adlı valiler atanırdı.

¹⁸ "Krallığının soyluları! Tüm dünyada tanınan ve Araplar kadar Acemler arasında da bilgelikte üstün olması gereken bir vezir olmaksızın, krallığın verimli bir şekilde yönetilmesinin mümkün olmayacağına kaniyim. Devletimizin tarihinde yeni bir dönemin eşliğindeyiz ve doğruluk ile iyi niyetle donanmış, kötü alışkanlıklardan ve kibirden uzak olan birinin tecrübelerinden istifade etmekten daha doğru bir iş olamaz. Bu nedenle, derin düşünce yapısı ve adalet duygusuyla ülkenin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Hâce Necmeddîn Mahmud Gâvân Gılânî'yi vekîlû's saltana olarak atamaya karar verdim." Sherwani, 1939, s. 689; Sherwani, 1953, s. 258; Tabataba, 1335, s. 89. Ayrıca Tabataba, bu esnada Mahmûd Gâvân'a Hâce-i Cihân "جهان خواجه" unvanı verildiğini bildirir (King, 1900, s. 82; Tabataba, 1335, s. 89).

¹⁹ Bayur, 1946, s. 430; Emîn-i Ahmed-î Râzî, 1341, s. 54; Firişte, 1977, ss. 463-464; Herevî, 1935, s. 40; King, 1900, s. 82; Ramanayya,

olduğu etkin konumun mimarı olan Sultan'ı minnetle yad eder:

“شاه، همایون سلطان مکرمت خورشید حشمت جمشید بادشاه حضرت منی اطواق از بغیر محب این همت گردن که است ظاهر و روشن حاضر و برغائب و مصادر از است، گشته صادر و جاری محب ازین مسافر و مقیم درباره و یاری مودت حیثیت از که اختیاری و افعال نیست مطوق هیچکس منت بطوق ثراه، بر دالله (Mahmud-i Gâvân, 1948, s. 187) ”نه مشتق فردی هیچ حقوق

“*Gaibte ve hazırda (batın ve zahirde) açık ve aşıkardır ki, bu dostun himmet boynu, Cemşîd Padişah kadar haşmetli ve güneş misali cömert (olan) Hazret-i Sultan Hümâyûn Şah'ın (Allah ruhuna huzur versin) enaniyet halkasından başka, hiç kimsenin minnet halkasıyla süslenmiş değildir. Ve bu dostluğun mukim (olması) hususunda dostluğun ve sevginin haysiyetinden çıkıp sadır olan ameller, hiçbir ferdin hakikat çeşmesinden çıkmamıştır.*”

Mahmûd Gâvân'ın Nâiblik Makamına Tayin Edilmesi

Ölümünün akabinde yaşanabilecek olası karmaşaları engellemek isteyen Hümâyûn Şah hayattayken, kaynakların o dönem 8 yaşında olduğunu bildirdiği oğlu Nizâmeddin Han'ı tahtın kendisinden sonraki sahibi ilan etti²⁰. Ayrıca yaşının küçük olması sebebiyle Hâce-i Mahmûd Gâvân ve Hâce-i Cihân Türk'ü ona nâib tayin etti. Akabinde alınacak tüm kararların Mahdûme-i Cihân Nergis Begüm'ün²¹ haberi ve tasdiki dahilinde olmasını buyurduktan sonra yaşamını yitirdi²² (Chowdhuri, 1926b, s. 418; Eaton, 2008, s. 65; Ferishta, 1977, s. 464; Joshi, 1967, s. 261; Sherwani, 1942, s. 100).

Nizâmeddin III. Ahmed Şah unvanıyla tahta oturan yeni Behmenî sultanının ilk icraati, Hümâyûn Şah tarafından kendisine nâib olarak atanan Hâce-i Mahmûd Gâvân'ı; *vezîr-i kul* ve *Bîcâpûr tarafdârı*, Hâce-i Cihân Türk'ü; *vekilü's saltana* ve *Telingana tarafdârı* olarak atamak oldu (Ferishta, 1977, s. 465; Sherwani, 1942, ss. 100-101; Sherwani, 1953, s. 276). Esasen karar yetkisinin Nizâmeddin Şah'ın annesi Mahdûme-i Cihân Nergis Begüm ve nâibleri Hâce-i Mahmûd Gâvân ile Hâce-i Cihân Türk'ten müteşekkil bir meclisin elinde bulunduğu, genç sultanın ise üçlü nâibiyet yapısının gözetimi altında sembolik bir hükümlerlik yürüttüğü anlaşılmaktadır (Ferishta, 1977, ss. 465-466; King, 1900, s. 89; Tabataba, 1335, s. 96). Nitekim her gün Hâce-i Cihân Türk tahtın sağında, Hâce-i Mahmûd Gâvân ise solunda yer alır, istişare edilen tüm devlet meseleleri Mah Banu adlı hatun tarafından Mahdûme-i Cihân Nergis Begüm'e ulaştırılırdı. Nihai karar merci Hindistan'ın yetiştirdiği en zeki ve siyaseten en etkili kadınlardan biri olarak kabul edilen, aynı zamanda üçlü nâib heyetinin fiili başı konumundaki Nergis Begüm'e aitti (Ferishta, 1977, ss. 465-466; Sherwani, 1953, s. 276).

Yeni sultanın yaşının küçük olmasını avantaja dönüştürmek isteyerek Behmenî sınırını tehdit eden siyasî teşekküllerden evvele Orissa Racalığı (Bayur, 1946, s. 430; Chowdhuri, 1926b, ss. 418-419; Ferishta, 1977, ss. 466-468; Herevî, 1935, ss. 41-42; Joshi, 1967, s. 261; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 86-87; King, 1900, ss. 89-90; Sherwani, 1942, ss. 102-103; Sherwani, 1953, ss. 279-280; Tabataba, 1335, s. 97), ardından Mâlva Sultanlığı, nâiblerin tecrübe ve bilgileri sayesinde bertaraf edildi (Bayur, 1946, ss. 430-431; Emîn-i Ahmed-î Râzî, 1341, s. 54; Ferishta, 1977, ss. 468-474; Herevî, 1935, ss. 42-43; Joshi, 1967, s. 262; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 87-91; King, 1900, ss. 90-97; Sherwani, 1942, ss. 103-112; Sherwani, 1953, ss. 280-286; Sherwani, 1973, s. 181; Tabataba, 1335, ss. 98-104; Uluğhânî, 1910, ss. 165-166). Behmenî Devleti'nin başarılı şekilde yönetilmesini sağlayan bu üçlü nâiblik teşkilatı, tahta çıktıktan kısa süre sonra hayatını kaybeden Nizâmeddin III. Ahmed Şah'ın yerine geçen ve kaynaklarda 9 yahut 10 yaşında olduğu bildirilen kardeşi Şemseddîn III. Muhammed Şah devrinde de varlığını muhafaza etti. Genç yaşına rağmen devlet meselelerinde tecrübe kazandırılmaya çalışılması ve Mahmûd Gâvân gibi zeki, ehil bir devlet adamının yol göstericiliği sayesinde Behmenî Devleti III. Muhammed Şah'ın hâkimiyeti süresince en ihtişamlı ve güçlü dönemlerinden birini yaşadı.

Mahmûd Gâvân'ın Vekilü's Saltanalığa Tayin Edilmesi

III. Muhammed Şah'ın nâiblerinden Hâce-i Cihân Türk'ün sert tutumu ve şahsi çıkarlarını gözetmek adına benimsediği güç temerküzünü önceleyen siyaset anlayışı sebebiyle kısa zaman zarfında Mahdûme-i Cihân başta olmak üzere devlet erkânı ve tebaanın tepkisini çekmesi ve nihayetinde Sultan'ın emri ile öldürülmesi, Nizâmeddin III. Ahmed Şah döneminden beri

1939, s. 40; Tabataba, 1335, s. 89.

²⁰ Tabataba'nın aktardığına göre, Hümâyûn Şah Hâce-i Mahmûd Gâvân ile Hâce-i Cihân Türk'ü huzuruna çağırarak; oğulları Nizâm (Nizâmeddin) Han, Muhammed Han ve Cemşîd Han arasından hangisinin tahta layık olduğunu belirlemelerini istedi. Yapılan istişare sonucunda, bir hükümdarın sahip olması gereken tüm niteliklerin Nizâm Han da mevcut olduğu kanaatine varılması üzerine tahtın yeni sahibi ilan edildi. Bu hadise, Sultan'ın Mahmûd Gâvân'ın sözüne, bilgisine ve siyasî tecrübesine verdiği kıymetin delili niteliğindedir (King, 1900, ss. 88-89; Tabataba, 1335, s. 96).

²¹ Tabataba'ya göre, Mahdûme-i Cihân Nergis Begüm, Firûz Şah'ın oğlu Mübarek Han'ın kızı idi (King, 1900, s. 89; Tabataba, 1335, s. 96).

²² Behmenî Devleti'nin uzun yıllardır takip ettiği Âfâkî siyaseti, Gâvân'ın babasının Gilân sarayındaki vazifesi sebebiyle iyi bir eğitime tabi tutulmuş olması, ticaretteki mahareti, ticari faaliyetler sebebiyle birçok ülkeyi gezmesi ve bu ülkelerin siyasî, ekonomik, kültürel faaliyetlerine vakıf olması, Mahmûd Gâvân'ın devlet içerisindeki Dekkenî-Âfâkî çatışmasına rağmen hızlı yükselişinde kuşkusuz büyük bir etkiye sahiptir (Eaton, 2008, s. 65).

sürdürülen üçlü nâib sisteminin son bulmasına sebep oldu. Buna karşın evvela Hâce-i Cihân'ın ortadan kaldırılması, akabinde üçlü nâibiyet teşkilatının başat ismi olan Mahdûme-i Cihân Nergis Begüm'ün oğlu Şemseddîn III. Muhammed Şah lehine tedricen geri planda kalmayı tercih etmesi, Hâce-i Mahmûd Gâvân'ın devlet mekanizması içerisindeki nüfuzunu kayda değer ölçüde artırdı (Bayur, 1946, s. 431; Ferishta, 1977, ss. 478-279; King, 1900, s. 99; Sherwani, 1942, ss. 115-118; Sherwani, 1953, ss. 291-294; Sherwani, 1973, s. 183; Tabataba, 1335, s. 108). Nihayetinde 870²³ (1466) yılında düğünü için tertip edilen görkemli törende genç Sultan, siyasî yetkinliği ve zekâsını bir kez daha ortaya koyduğu; aynı zamanda Behmenî Devleti'nin idari yapısına ışık tutacak önemli bilgiler sunduğu bir konuşmanın²⁴ ardından *Hâce-i Cihân* unvanı verdiği Mahmûd Gâvân'ı vekilû's saltanalık makamına atadı. Tüm meselelerde tam yetkili kılınan Gâvân'ın korunması için 2000 Türk askeri vazifelendirildi (Ferishta, 1977, s. 479; Sherwani, 1942, s. 119; Sherwani, 1953, ss. 295-296; Sherwani, 1973, s. 183). Ne var ki Şemseddîn III. Muhammed Şah tarafından kendisine tevdi edilen idari yetki ve imtiyazlar sayesinde Behmenî sarayında sultandan sonra en yetkili zat haline gelen Mahmûd Gâvân'ın eriştiği bu konum, Behmenî Devleti'nde mütemadiyen siyasî bütünlüğü en fazla tehdit eden meselelerden biri olan Dekkenî-Âfâkî çatışmasının²⁵ daha da şiddetli bir hâl almasına sebebiyet verdi.

Mahmûd Gâvân'ın Askerî ve Siyasî Başarıları

Vekilû's saltanalığa tayin edilmesi sebebiyle iç karışıklıkların artmasına karşın Mahmûd Gâvân'ın Behmenî Devleti'ni gücünün doruğuna ulaştıran en mühim şahsiyetlerden biri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Nitekim Behmenî Devleti kaynakları bu cümlelerin delili mahiyetinde kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Evvela III. Ahmed Şah'ın vefatının ardından Behmenî toprakları arasında yer alan Mahur ve Elliçpur'un Mâlvâ'ya bırakılmasını isteyen Mahmûd Halacî'ye, Vekilû's Saltana Mahmûd Gâvân vasıtasıyla söz konusu bölgelerin Behmenî Devleti tarafından fethedildiği ve dolayısıyla teslim edilmelerinin söz konusu dahi olmadığı iletildi (Sherwani, 1953, s. 300). Ancak Mahmûd Halacî'nin esas gayesinin savaş sebebi yaratmak olduğunu iyi bilen Sultan, Mahmûd Gâvân'ın da tavsiyesi üzerine vakit kaybetmeden Gucerât Sultanı Mahmûd Şah ile ittifak kurdu (Mahmud-ı Gâvân, 1948, s. 70; Sherwani, 1942, s. 121). Bu sayede Kerla'da Behmenî hâkimiyeti tesis edilirken Mâlvâ kuvvetleri mağlup edildi (King, 1900, s. 99; Ferishta, 1977, ss. 480-481; Mahmud-ı Gâvân, 1948, s. 87; Sherwani, 1942, ss. 121-122; Sherwani, 1953, ss. 303-305; Sherwani, 1973, s. 186; Tabataba, 1335, s. 109). Kısa süre sonra Mâlvâ Sultanı Mahmûd Halacî'nin barışa yönelik adımı ve Mahmûd Gâvân'ın gayretleri sonucu Berâr'ın Behmenî, Kerla'nın ise Mâlvâ hâkimiyetinde kalmasını taahhüt eden bir anlaşma imzalandı. Mahmûd Gâvân'ın izlediği siyasetin doğrudan bir sonucu olan bu siyasî uzlaş, Behmenî Devleti'nin yıkılışına değin geçerliliğini muhafaza etti²⁶ (Ferishta, 1977, ss. 481-483; Sherwani, 1942, ss. 123-127; Sherwani, 1953, ss. 305-308).

Behmenî etkisinin daima hissedildiği, ancak tam anlamıyla merkezî denetim altına alınamayan Konkan'a iki önemli askerî sefer düzenlendi. Bunlardan ilki, doğrudan III. Muhammed Şah'ın komutasında gerçekleştirilirken sefer neticesinde Hubli ve Bagalkot Behmenî hâkimiyetine alınarak çok sayıda ganimet ve savaş tazminatı ile Bîder'e dönüldü (King, 1900, s. 101; Sherwani, 1942, ss. 127-129; Sherwani, 1953, ss. 309-310; Sherwani, 1973, s. 187; Tabataba, 1335, ss. 113-114). İkinci sefer

²³ King, 1900, s. 100; Tabataba, 1335, s. 109.

²⁴ "Dini ve dünyevi işlerin idaresinde danışma meclislerinin yardımına başvurulması gerektiği, her devlet veya ülkenin düzeyinin, derin düşünce ve ihtiyatla şekillenen yasalara dayandığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu nedenle, devlet işlerinde hikmet sahibi kimselerin görüşlerine başvurmak zaruridir. Zira Yüce Allah dahi, İslam Peygamberi'ne (Salât ve selâm onun ve âline olsun!) dünya işlerinde istişareyi emretmiştir. Nitekim Peygamber, danışmanın pişmanlığa karşı bir kale, ayıplanmaya karşı bir sığınak olduğunu ifade etmiş; Halife Ali ise şöyle demiştir: "Vekillerin en hayırlısı öğüt, güçlerin en kötüsü ise kendi hevasıdır." Bu sözlerin özeti şudur ki: bilge bir vezirin rehberliğinde hareket etmek en isabetli yoldur; zira onun görüşü, doğruluk ve adaletin bir yansıması olacaktır. Eski filozoflar da kralların ve başarılı yöneticilerin, hikmet ehli büyüklerin öğütleri olmaksızın devlet işlerine müdahil olmamalarını salık vermiştir." (Sherwani, 1942, ss. 118-119; Sherwani, 1953, s. 295).

²⁵ Kökeni II. Muhammed Şah dönemine dayanan ve Behmenî Devleti'nin yıkılma sebepleri arasında yer alan Dekkenî-Âfâkî çatışması, Hümâyûn Şah döneminde başlatılan ve sonrasında Mahmûd Gâvân tarafından sadakatle sürdürülmeye çalışılan denge siyasetine rağmen son bulmadı. Bilakis Gâvân'ın, çıktığı tüm seferlerden zaferle dönmesi, Dekkenî adlı grubun kendisine karşı duyduğu kin ve nefreti daha da körükledi. Gâvân'ın nihayetinde merkezî otoriteyi güçlü kılmak gayesiyle eyaletlerdeki görevlilerin yetkilerini sınırlamaya yönelik idari, siyasî, askerî alanda köklü reformlar gerçekleştirmesi, onu Sultan nezdinde itibarsızlaştırmak için türlü faaliyetlerde bulunan gürhün, ölümü ile nihayet bulacak kompluyu kurmasına neden oldu (Bayram Kalkan, 2023, ss. 133-134, 185-187, 230-232, 261-263).

²⁶ Barışın detayları, gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılan yazışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Ferishta, 1977, ss. 481-483; Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 93-97, 245-248, 261-263; Sherwani, 1942, ss. 123-127; Sherwani, 1953, ss. 305-308).

874²⁷ (1469) tarihinde Mahmûd Gâvân tarafından tertip edildi.²⁸ Bu sefer sırasında Raingna Kalesi, Machal Kalesi gibi müstahkem yerler ele geçirilmiş olsa da Gâvân'ın uzunca bir müddet merkez dışında olması, muhaliflerin kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetler yürütmesine, Sultan nezdinde onun itibarını zedeleme girişimlerine ve dahi merkezden beklediği askerî desteğin engellenmesine neden oldu (Sherwani, 1953, ss. 311-312; Sherwani, 1973, s. 187). Behmenî Devleti'nin siyasî üstünlüğünü şahsî çıkarlarının önünde tutan Mahmûd Gâvân, merkezde aleyhine yapılan tüm faaliyetlerden haberdar olmasına rağmen²⁹ geri çekilmek yerine az sayıdaki askerle bu zorlu coğrafyadaki ilerleyişini sürdürdü. Böylece hem Sangameşvar hem de önemli liman şehirlerinden Goa'da Behmenî hâkimiyetini tesis etmeyi başardı³⁰ (Eaton, 2008, s. 71; Ferishta, 1977, ss. 483-485; Herevî, 1935, ss. 46-47; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 97-99; King, 1900, ss. 102-103; Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 152-157, 242-244; Sherwani, 1935, ss. 32-33, 38-39; Sherwani, 1942, ss. 129-137; Sherwani, 1953, ss. 310-315; Sherwani, 1973, ss. 187-188; Tabataba, 1335, ss. 115-116). Zafer ve elde ettiği çok sayıda ganimetle merkeze ulaşan Mahmûd Gâvân, Sultan tarafından büyük bir memnuniyet ile karşılandı. Goa, Londa, Kolhapur gibi yerleşkelerin idaresi ile birlikte, şeref cübbeleri ve çeşitli unvanlar bahşedildi (Ferishta, 1977, s. 485; Sherwani, 1953, ss. 315-316; Sherwani, 1973, s. 188). Lakin 876/877 (1472) senesinde Belgaum ve Bankapura bölge racalarının, Vicayanagar Racası'nın kıskırtmaları sonucu Goa'yı işgal ettiği haberi Bîder'e iletildi. Mahmûd Gâvân bizzat kendisi tarafından komuta edilecek olan ordu ile bölgeye ilerlemeyi arzu etti ise de sefere yalnız katılmasına izin vermeyen III. Muhammed Şah, Goa'nın intikamını alabilmek amacıyla Belgaum seferine çıkmaya karar vererek 15 Şevval 877³¹ (15 Mart 1473)'de merkezden hareket etti³² (Ferishta, 1977, s. 491; Herevî, 1935, s. 48; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, s. 101; Sherwani, 1935, ss. 33, 40; Sherwani, 1942, s. 147; Sherwani, 1953, ss. 318-320). Nihayetinde Mâhmûd Gâvân, Yûsuf Âdil³³ ve Fethullâh İmâdü'l-Mülk³⁴ gibi önemli komutanların gayretleri sayesinde kısa süre içerisinde Belgaum Racası itaat altına alındı. Akabinde Orissa Racası üzerine başarılı 2 sefer düzenlendi (Bayur, 1946, s. 433; Bosworth, 2005, s. 415; Eaton, 2008, ss. 71-72; Ferishta, 1977, ss. 491-496; Herevî, 1935, ss. 48-49;

²⁷ Ferishta, 1977, s. 483.

²⁸ Sefere bizzat katılmak isteyen Sultan III. Muhammed Şah, Mahmûd Gâvân'ın ısrarlı talebi üzerine bu kararından vazgeçerek, seferin komutasını ona tevdi etti. Gâvân bu konuda şunları ifade eder: *"Zât-ı devletlerine duyduğumuz sadakatın bir nişanesi olarak canımızı feda etmeye ve zât-ı âlînizi sefere çıkma külfetinden azade kılmaya âmâdeyiz. Şayet bu görev tarafıma tevdi edilirse, Allah'ın inayeti, hükümdarımızın kutlu talihiyle, bu ülkenin tüm kale ve şehirlerini ele geçirip, alçak kafirlerden temizleyeceğim. Böylece Sultanımızın kullarını, onların verebileceği her türlü zarardan muhafaza etmiş olacağım."* (King, 1900, s. 102; Tabataba, 1335, s. 115).

²⁹ *"Hazineleri günahla kazanılmış paralarla doludur, tıpkı kalplerinin açgözlülük, cehalet ve kıskançlıkla dolu olduğu gibi... Bu insanların karanlık varlığı, bu mütevazi hizmetkar tarafından kurulan teşkilatın ayının gölgesinde kalmasından kaynaklansa da, bu adamların duyguları öyle ki sırf kötülükten birbirlerini öldürebilir ve beni ellerinden gelen tüm yanlışlıkların müsebbibi haline getirebilirler."* (Sherwani, 1953, s. 314). İlaveten uzun müddet başkentten ayrı kalmasından istifade eden muhaliflerin Bîder'de aleyhte yürüttüğü faaliyetlerden haberdar olan Mahmûd Gâvân'ın bu vaziyet sebebiyle duyduğu kaygı ve üzüntülerini dile getirdiği mektupların muhtevası için bkz. (Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 180, 238, 267, 272; Sherwani, 1953, ss. 313-314)

³⁰ *"Melikü't-Tüccar ele geçirdiği iki Hint şehrini [üs olarak kullanıp] Hint Denizi'nde korsanlık yapmaktadır. 7 knez [=beg] ile birlikte ele geçirdiği hazineler şunlardır: Bir yük yakut, bir yük elmas, bir yük kırpuş ve yüz yük değerli eşya. Ordusu da sayısız miktarda ganimet elde etti. O, 100 fil ve 300 deve ile takviye edilmiş ordusuyla beraber bir şehri iki yıl kuşattı. Melikü't-Tüccar, Rusların [Aziz] Petro Günü'ne denk gelen, Kurban Bayramı'nda ordusuyla birlikte Bidar'a döndü. Sultan onu karşılamak için 10 kov mesafeye 10 vezirini gönderdi. 1 kov 10 verste eşittir. Her Vezirin kendine ait 10 bin kişilik ordusu ve 10 zırhlı fili vardı."* (Afanasiy Nikitin, 2021, ss. 25-26)

³¹ Ferishta, 1977, s. 491.

³² Bazı kaynaklarda III. Muhammed Şah'ın bizzat sefere çıkmaktaki temel gayesinin cihat şerefine nail olmak olduğu bildirilirken, kimi kaynaklar da muhaliflerin faaliyetleri sebebiyle Mahmûd Gâvân'a olan güveninin sarsılmış olduğu, bu sebeple orduyu tek başına komuta etmesine müsaade etmediği aktarılır (King, 1900, s. 106; Sherwani, 1953, ss. 319-320; Tabataba, 1335, s. 120).

³³ Mahmûd Gâvân hizmetinde bulunan çok sayıda gulâmdan biri olan Yûsuf Âdil, zekâsı, kudreti ve idari kabiliyeti hasebiyle zamanla evvela Devletâbâd akabinde Bîcâpûr tarafdarlığına tayin edildi. Bu süreçte giderek güç kazanan Yûsuf Âdil, nihayetinde Behmenî Devleti'nin dağılmasından önce ortaya çıkan beş mahallî hânedandan (Berîdşâhîler, İmâdşâhîler, Nizamşâhîler, Kutubşâhîler, Âdilşâhîler) biri olan Âdilşâhîler'i kurdu. Tafsilatlı bilgi için bkz. (Merçil, 1998, ss. 384-386; Ferishta, 1977, ss. 1-31). Öte yandan Yûsuf Âdil'in, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın oğlu olduğu ve ağabeyi II. Mehmed'in tahta çıkışının akabinde annesi tarafından can güvenliği gerekçesiyle saraydan kaçırıldığı yönündeki rivayet, dönemin tarihçileri tarafından hanedana soyluluk ve meşruiyet kazandırmak amacıyla kaleme alınmış olup, tarihsel gerçekliği bulunmayan bir anlatı olarak değerlendirilmiştir (Bayur, 1946, s. 437; Oruç, 2024, ss. 24-45).

³⁴ Kaynaklarda aktarıldığına göre I. Ahmed Şah hâkimiyeti sırasında Vicayanagar'a düzenlenen başarılı sefer esnasında ele geçirilen esirler arasında yer alan ve esasen bir Brahman olan Fethullâh İmâdü'l-Mülk, Dekken'e ulaştıktan bir süre sonra İslamiyet'i kabul etti. (Bayur, 1946, ss. 427-428) Uzun yıllar boyunca Behmenî Devleti'ne sadakatle bağlılığını muhafaza eden İmâdü'l-Mülk, Şehâbeddin Mahmûd Şah döneminde yaşanan bazı hadiselerin akabinde tarafdarı olduğu Gâvîl'e döndü. Kısa süre sonra Behmenî hizmetindeki komutanlar tarafından kurulan ve tarihte Dekken Sultanlıkları adı ile zikredilecek olan beş hanedanlıktan biri olan İmâdşâhî Hanedanlığını kurdu (Bayur, 1946, s. 436; Ferishta, 1977, ss. 485-494; Haig, 1993, ss. 977-978; Haig, 1927, s. 472; Lane-Poole, 2020, s. 436).

Khawajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 101-104; King, 1900, ss. 107-109; Lane-Poole, 2020, s. 434; Sherwani, 1935, ss. 33, 41; Sherwani, 1942, ss. 148-149, 152-154; Sherwani, 1953, ss. 320-321, 328-329; Tabataba, 1335, ss. 120-124)

Mahmûd Gâvân'ın İdarî ve Askerî Alandaki Köklü Reformları

Geniş sınırlara ulaşan Behmenî Devleti'nin hâkimiyeti altındaki topraklar, idareyi kolay kılmak gayesiyle "taraf" adı verilen 4 eyalete ayrılmakta, her eyalet, idari ve askerî yetkilerle donatılmış "tarafdâr" adı verilen valilerce idare edilmekteydi. İlk kez Behmenî Devleti'nin kurucu hükümdarı Alâeddin Şah zamanında uygulamaya koyulan bu idari yapılanma, halefi I. Muhammed Şah hâkimiyetinde kurumsal bir çerçeveye kavuşturularak daha sistemli hale getirildi. Devletin kurulduğu ilk yıllarda sınırların daha dar olması ve merkezi otoritenin bu alanı belli periyotlarla teftiş edebiliyor olması sebebiyle Behmenî Devleti'ne büyük faydalar sağlayan söz konusu bu idari bölünme, zaman içerisinde siyasî bütünlüğün devamı için tehdit unsuru oluşturmaya başladı. Özellikle III. Muhammed Şah'ın saltanatı sırasında doğuda Bengal Körfezi ve batıda Umman Denizi'ne kadar uzanan sınırlarına karşın devletin hala 4 bölgeye ayrılarak idare ediliyor olması, denetimi güçleştiriyordu. Üstelik eskisine nazaran daha geniş bir bölgenin idaresinden sorumlu olan eyalet valilerinin, yerel güç odağı haline gelerek bağımsız hareket etmeye başlamalarına sebebiyet vermekteydi (Haig, 1928b, s. 383; Joshi, 1967, s. 257; Zahiraddin, 1937, s. 52).

Mevcut yapılanmanın her geçen gün merkezi otoriteyi yok olmanın eşiğine sürüklediğinin farkında olan Mahmûd Gâvân, devrin hükümdarı III. Muhammed Şah'ın saltanatından yaklaşık yüz yıl önce tesis edilen ve şu anda devrin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalan bu sistemde, köklü bir değişim yapmaya karar verdi. Sultan'ın onayını alan Mahmûd Gâvân'ın ilk faaliyeti daha önce Gülberge, Devletâbâd, Berâr ve Bîder adlı 4 eyaletten müteşekkil Behmenî topraklarını (Bayur, 1946, s. 420; Chowdhuri, 1926b, s. 420; Farooqui, 2011, s. 151; Ferishta, 1977, ss. 295-296; Gribble, 1896, s. 31; Haig, 1928b, ss. 374-375; Joshi, 1967, s. 251; Sherwani, 1953, s. 62; Sherwani, 1973, s. 152), Varangal, Bîcâpûr, Rajamundri, Devletâbâd, Ahsenâbâd-Gülberge, Gâvîl, Mahur ve Junnar olmak üzere 8 eyalete ayırmak oldu. Ayrıca eyaletlerin idaresi ile sorumlu olan kişiyi ifade etmek gayesiyle kullanılan tarafdâr unvanının yerine serleşker adı kullanılmaya başlandı. Mahmûd Gâvân'ın mimarı olduğu bu yeni idari yapılanma sayesinde hâkimiyet sahaları kısıtlanan valilerin yetki alanları daraltılırken, merkezi denetim yeniden eski gücünü kazanmaya başladı. Buna ilaveten her eyaletteki arazilerin belirli bir kısmı valilerin yetki alanının dışında tutularak *hâssa-i sultan* adıyla doğrudan sultanın idaresine bağlandı. Böylece sultanın, valiler üzerinde doğrudan kontrol kurması amaçlandı (Bayur, 1946, s. 433; Chowdhuri, 1926a, ss. 693-694; Chowdhuri, 1926b, s. 420; Eaton, 2008, s. 70; Ferishta, 1977, ss. 502-503; Sherwani, 1953, ss. 322-326; Sherwani, 1942, ss. 156-159; Sherwani, 1973, ss. 189-190).

Mahmûd Gâvân tarafından gerçekleştirilen yeni idari yapılanma devrin koşulları bağlamında oldukça realist bir adım olsa da eyalet valilerinin yetki alanlarının daraltılması, tam anlamıyla merkezi denetime tabi olmalarını sağlayıcı bir dönüşüm olmadı. Zira serleşkerler, orduyu komuta etme, idareleri altındaki eyaletlerin vergilerini toplama, sivil ve askerî tüm atamaları gerçekleştirme, asker yetiştirme gibi geniş yetkilerle donatılmıştı. Üstelik idareleri altındaki topraklarda askerî alanda tek yetkili kişi olan serleşkerlerin merkezi hazineye aldıkları mansab yahut sahibi oldukları câgîrden büyük miktarda tasarruf yapması, devletin askerî gücünün azalmasına ve dahi yok olmasına sebep olma tehlikesi taşımaktaydı. Bu sebeple daha radikal bir önleme başvuran Mahmûd Gâvân, eyaletlerdeki valilerin denetimi altında olan kale sayısını bire düşürürken, eyaletlerdeki diğer tüm kalelerin idaresini, yalnızca merkeze bağlı olan ve doğrudan merkez tarafından atanan *kılâ'dâr* adı verilen kale kumandanlarının idaresine bıraktı (Bayur, 1946, ss. 433-434; Chowdhuri, 1926b, s. 421; Ferishta, 1977, ss. 503-504; Sherwani, 1942, ss. 160-162; Sherwani, 1953, ss. 324-325). Lakin Mahmûd Gâvân'ın özünde, merkezi otoritenin yeniden tesisi ve soylular ile eyaletlerdeki görevlilerin yetkilerinin sınırlandırılma hedefi taşıyan tüm bu köklü düzenlemeleri Behmenî Devleti'ne düzen ve denge getirirse de Gâvân'ın şahsına yönelik kıskançlık ve düşmanlığı artırarak trajik bir biçimde ölümüne giden süreci başlattı.

Mahmûd Gâvân'ın Katli

Hindistan'a geldiği 856 (1453) tarihinden kısa bir süre sonra Behmenî Devleti hizmetine giren Mahmûd Gâvân, zekâsı, sadakati, tecrübesi sayesinde Alâeddin II. Ahmed Şah döneminde Şemseddin III. Muhammed Şah dönemine değin devlet içerisindeki hızlı yükselişini sürdürdü. Ancak onun bu yükselişi, özellikle Dekkenî adı verilen yerli grup arasında rahatsızlık uyandırmakta, çeşitli iftiralar ve asılsız suçlamalar ile Sultan nezdinde itibarsızlaştırma faaliyetleri yürütmelerine sebebiyet vermekteydi. Gâvân ise tüm karalama girişimlerine rağmen, Hümâyûn Şah döneminde başlatılan uzlaşma siyasetini başarı ile sürdürerek, Âfâkîler ve Dekkenîler arasında denge kurmaya ve her iki gruba devlet kademelerinde eşit ve etkin biçimde yer vermeye gayret gösterdi. Ne var ki ömrünün son yıllarında eyaletlerdeki idari dağınıklığı gidermek ve merkezi otoriteyi tahkim etmek gayesiyle hayata geçirdiği siyasî, askerî, idari reformlar, muhalif çevrelerin tepkisini artırarak ölümüne giden sürecin ivme kazanmasına yol açtı. Mahmûd Gâvân'ın en sadık adamlarından Yûsuf Âdil'in Sultan ile Vicayanagar seferinde, kendisinin

ise Mahmûd Han ile Talûr'da bulunmasından istifade eden muhalifler, tasfiyesini hedefleyen bir komplo planladılar. Bu süreçte Gâvân'ın desteğiyle devlet kademelerinde yükselmiş olan Dekkenî asıllı Zarîfû'l-Mülk ile Habeşî kökenli Miftâh adlı köle ön plana çıktı. İddiaya göre bu iki isim, Gâvân'ın mührünü taşıyan bir Habeşî köleyi kıymetli hediyeler ile kandırarak içkinin tesiriyle bilincini yitirmeye başladığı bir vakitte, boş kâğıda Gâvân'ın mührünü bastı. Daha sonra bu belgeyi Orissa Racası'na hitaben yazıldığı iddia edilen sahte bir mektup³⁵ metni ekleyerek, Mahmûd Gâvân'a attettikleri ihanet suçlamasına dayanak olarak kullandılar (Bayur, 1946, s. 434; Chowdhuri, 1926b, ss. 421-422; Eaton, 2008, s. 72; Emîn-i Ahmed-î Râzî, 1341, s. 56; Ferishta, 1977, ss. 505-506; Herevî, 1935, s. 50; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 106-107; Joshi, 1967, s. 267; King, 1900, s. 113; Sherwani, 1942, s. 168; Sherwani, 1953, ss. 333-334; Tabataba, 1335, ss. 128-129).

Vicayanagar seferinin ardından merkeze dönen III. Muhammed Şah'a takdim edilen mektup, Mahmûd Gâvân hakkında uzun süredir dile getirilen mesnetsiz iddiaların bir nevi delili mahiyetindeydi. Sefer sırasında *"Yüce Allah bana iki ölçülemez nimet bahsetti; biri büyük bir hükümdarlık diğeri ise Mahmûd Gâvân gibi bir vezir"* diyerek varlığını lütf olarak addettiği ve kendisinden övgü ile bahsettiği Gâvân'ın şimdi bir hain olduğuna inandırıldı (Ferishta, 1977, s. 499). Okudukları ile büyük bir öfkeye kapılan III. Muhammed Şah, katline karar verdiği Mahmûd Gâvân'ın derhal huzura çağırılmasını emretti. Vuku bulacak elim hadisenin idrakinde olan ahabları, Gâvân'a hiç değilse şu an için Sultan'ın huzuruna çıkmamasını ve hatta Gucerât'a gitmesini tavsiye etse de masumiyeti ve Behmenî Devleti'ne duyduğu bağlılıktan şüphesi olmayan Gâvân, *"Babasına hizmet yolunda ağarttığım sakalımın oğlunun yolunda kızıla boyanması benim için onurdur."* (Ferishta, 1977, s. 507) diyerek III. Muhammed Şah'ın huzuruna çıktı. Sultan'ın, huzura çıkan Gâvân'a hizmetinde bulunduğu hükümdara ihanet eden ve bu ihaneti kanıtlanan bir hizmetkarın nasıl cezalandırılması gerektiği sorusuna Mahmûd Gâvân tereddüt etmeden cezasının ölüm olması gerektiği yanıtını verdi. Gelen cevap üzerine Sultan, kendisine sunulan ve üzerinde Gâvân'ın mührünü taşıyan mektubu gösterdi. Mührün kendisine ait olduğunu kabul eden Gâvân, Sultan'ın sadakatinden şüphe duyacağına ihtimal vermeyerek yazılanlar hakkında bir malumatı olmadığını bildirse de henüz mektup kendisine ulaştırıldığı an kararını veren III. Muhammed Şah, daha önceden görevlendirdiği Habeşî bir köleye infaz emrini verdi. Gâvân'ın katlinden önce, ölümüne sebep olacak kişilerin devletin çöküşüyle sonuçlanacak süreci hızlandıracakları yönündeki ikazları, kaynakların bu esnada sarhoş olduğunu bildirdiği III. Muhammed Şah tarafından dikkate alınmadı. Sultan'ın huzurdan ayrılmasının ardından, kendisine şehadet gibi yüce bir nimet lütfettiğini söyleyerek Allah'a hamd eden Mahmûd Gâvân, katli için elinde kılıçla bekleyen kölenin önünde diz çöktü. Dekkenîler önderliğinde kurulan komplo nihayetinde 78³⁶ yaşında olan Gâvân'ın 5 Safer 886³⁷ (5 Nisan 1481) de öldürülmesine neden oldu (Bayur, 1946, s. 434; Chowdhuri, 1926b, s. 422; Eaton, 2008, ss. 72-73; Emîn-i Ahmed-î Râzî, 1341, s. 56; Ferishta, 1977, ss. 506-509; Herevî, 1935, ss. 50-51; Joshi, 1967, s. 266; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, ss. 107-108; King, 1900, ss. 113-115; Sherwani, 1942, ss. 168-171; Sherwani, 1953, ss. 335-336; Tabataba, 1335, ss. 129-130; Uluğhânî, 1910, ss. 166-167).

Muhalifler tarafından hazırlanarak kendisine sunulan sahte mektuba mütebessir olarak Mahmûd Gâvân'ın ölümüne sebep olan III. Muhammed Şah, taraftarlarının ayaklanmasından endişe duyarak vakit kaybetmeden katlini emretme gerekçelerini içeren bir ferman yayımlattı³⁸. Ardından özel mülkünün tamamına el konulan Gâvân'ın tüm malları vakit kaybedilmeden

³⁵ "Muhammed Şah'ın sefahatinden ve zalimliğinden bıktım: Deccan çok az sorunla fethedilebilir. Rajmundry sınırında, herhangi bir güçlü komutan yok; ve o bölge sizin bölgenizden istilaya açık. Komutanların ve birliklerin çoğu benim emrim altında olduğundan, güçlü bir orduyla size katılacağım. Birlikte devleti yıkığımızda, onu aramızda eşit olarak paylaşabiliriz." (Ferishta, 1977, s. 506)

"Her ne kadar sultan efendimin himayesinde (tuzuyla) yetişmiş olsam da, Deccan bölgesini benimle paylaşmayı kabul edeceğinize, kendi dini inançlarınız doğrultusunda kutsal addettiğiniz her şey üzerine yemin etmeniz halinde, size elimden gelen en iyi şekilde destek vereceğime söz veririm. Malî ve sivil yetkilerimin yanı sıra askerî ve siyasî konularda da tam yetkiyi elimde bulundurduğumdan, yetkim dışında hiçbir husus bulunmadığını ve ortak hedefimizi gerçekleştirmek üzere gerekli tüm adımları atabileceğimi açıkça ifade ederim." (Sherwani, 1953, s. 334) Ancak çağdaşı Sehâvî eserinde bu sahte mektup olayına yer vermez.

³⁶ Bayur, 1946, s. 434; Chowdhuri, 1926b, s. 422; Ferishta, 1977, s. 509.

³⁷ Ferishta, 1977, s. 509; King, 1900, s. 113; Tabataba, 1335, s. 129. Ayrıca bu tarih Herevî tarafından 3 Safer 886 (3 Nisan 1481) (Herevî, 1935, s. 51; Khwajah Nizamuddin Ahmad, 1939, s. 108), Uluğhânî tarafından 3 Safer 887 olarak aktarılmaktadır (Uluğhânî, 1910, s. 167).

³⁸ "Kanchi Seferi'nden dönüşümüzde, Hâce-i Cihân'ın bazı saray mensuplarımıza gösterilen teveccühü hazmedemeyerek bu durumu kıskançlık vesilesi yaptığı ve nihayetinde bizzat şahsımıza karşı cephe alacak kadar ileri gittiğini haber aldık. Hatta ordumuzun düşmanla mücadele ettiği bir sırada, insanların en kötüsü olan Orissa Raya'sıyla, aralarında bir ittifak kurulduğunu ima eden bir mektup gönderdiğini tespit ettik. Gerek Gâvân gerekse muhattabı, yeryüzünde haklı olanların yardımcısının Allah olduğu hakikatini göz ardı etmiş görünmektedir. Keskin zekâsi ve idari maharetiyle tanınan Hâce, kibir ve merak şapkasını takan ve kendini efendisine karşı koyan herhangi birinin, şapkanın ve onu giyen başın günlerinin gerçekten sayılı olduğunu algılayamadı... Saltanat makamına çıktığımızda, onu tüm ileri gelenlerin takdir ve gıptayla baktığı bir makama yükselttik ve otuz bin köyü fiilen idresine verdik. Ancak bu yüksek mevki onu o kadar gururlandırdı ki, ışığını İmparatorluğumuzun Güneşinden ödünç alan vezirliğinin bencilliğinin Ay'ı yolumuza çıkmaya cesaret etti ve aynı zamanda İslam'ın düşmanları olan düşmanlarımızla güçlerini birleştirmeye çalıştı. Bu nedenle onu ve arkadaşlarını cellada teslim etmek

devlet hazinesine aktarıldı. Emir üzere huzuruna çıkan Hazine-dar Nizâmüddîn Ahmed Gîlânî'den Gâvân'ın ardında bıraktığı mal varlığının değerini öğrenmek isteyen Sultan, *Devlet Hazinesi* ve *Yoksullar Hazinesi* adını taşıyan iki hazineye sahip olduğunu, dolu olan Devlet Hazinesi'ne karşın şahsi hazinesini ifade eden Yoksullar Hazinesi'nin yalnızca 300 lariden ibaret olduğunu öğrendi. Üstelik câgîrlerinden sağladığı gelirlerin büyük bir bölümünü askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak, geri kalanını ise Devlet Hazinesi'ne aktarmak ve yoksullara dağıtmak üzere kullandığını öğrenen III. Muhammed Şah, şahsi ihtiyaçlarını 30 yıl evvel Hindistan'a gelirken beraberinde getirdiği kırk bin lariyle başlattığı ticari faaliyetlerin kazancıyla karşıladığını iştmesi üzerinde tarifsiz bir pişmanlık ve üzüntü yaşadı. Öfke ile Gâvân'a atfedilen ve ölümüne sebebiyet veren mektubun aslının araştırılmasını emretti ise de geç kalınan bu araştırma sonucu somut bir neticeye ulaşılamadı. Oysaki evladı gibi benimsediği Behmenî Devleti'ne 30 yılı aşkın bir süre sadakatle hizmetini sürdüren Mahmûd Gâvân tarafından kaleme alınan ve *Riyâzü'l-inşâ* adlı bir eserde toplanan mektuplar dahi hissettiği sevgi ve bağlılığı göstermek için kafi idi (Ferishta, 1977, ss. 512-514; Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 98-104; Sherwani, 1942, ss. 34-35; Sherwani, 1953, ss. 336-340).

Mahmûd Gâvân'ın Çok Yönlü Şahsiyeti

Behmenî Devleti'nin siyasî, idari ve askerî sahalarda güç kazandığı dönemde vezirlik makamına yükselen Mahmûd Gâvân, yalnızca bir devlet adamı değil, aynı zamanda ilim, mimari, ticaret ve diplomasi alanlarında da derin izler bırakmış çok yönlü bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Onun faaliyetleri, Behmenî Devleti'nin siyasî kudretini kültürel bir derinlikle pekiştirme çabasını yansıtır. Bu bağlamda 876³⁹ (1471) yılında Bîder'de Behmenîler'in ilim ve ilim ehline verdiği değer en ihtişamlı sembollerinden biri olan Mahmûd-ı Gâvân Medresesi'ni inşa ettirdi. Hâce-i Cihân Mahmûd Gâvân'ın adıyla özdeşleşen bu anıtsal yapı, yalnızca bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda Behmenî kültür ve medeniyetinin de simgesel bir merkezi idi. Doğu'nun farklı bölgelerinden gelen âlimler, bilginler ve müderrislerin bir araya geldiği bu medresenin etrafı bin hücreli büyük bir avluyla çevrelenmişti. Talebelerin her türlü ihtiyacının karşılandığı bu yapı, aynı zamanda nadide el yazması eserlerin muhafaza edildiği zengin bir kütüphaneye sahipti. Eğitim, barınma ve ilmi araştırma gibi işlevleri bir araya getiren bu medrese, sadece bir ilim merkezi olmakla kalmamış; aynı zamanda Behmenî sarayının bilgiye ve bilene atfettiği yüksek değer somut bir ifadesi olmuştur. Mahmûd-ı Gâvân Medresesi aracılığıyla Bîder'in ilim şehri haline getirilmesini arzulayan Mahmûd Gâvân, devrin önde gelen alimlerinden Nûrüddîn Abdurrahmân Câmî⁴⁰, Şerefüddîn Alî Yezdî⁴¹, Nâsîrüddîn Ubeydullâh Ahrâr⁴², Ebû Abdillâh Celâlüddîn Devvânî⁴³ başta olmak üzere pek çok alime mektup göndererek inşa ettirdiği medreseden bahsederek ve bu isimlerden bazılarını medresede ders vermek üzere Dekken'e davet etti (Sherwani, 1953, ss. 326-327). Ne var ki ön duvarlarından birinde yer alan "نیدلاخواهولخدافمبیطمکیلعلاس" (...Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.) (Zümer-73) ayeti aracılığıyla tüm efradın ilme davet edildiği medresenin ana binası, 1107 (1696) da Bâbürlü Sultanı Âlemgîr Şah döneminde meydana gelen patlamanın etkisiyle büyük hasar gördü ve iki minareden biri de dahil olmak üzere yapının dörtte birinden fazlası yıkıldı. Buna karşın bu haliyle dahi Fars mimarisinin en nadide örneklerinden birini oluşturmaktadır (Sherwani, 1953, ss. 298-300; Sherwani, 1942, ss. 143-146).

İnşa ettirdiği Mahmûd-ı Gâvân Medresesi ve kaleme aldığı Riyâzü'l-inşâ adlı eseri ile kendisini ilmî ve mimari alanda ölümsüz kılmayı başaran Mahmûd Gâvân, Behmenî Devleti'nde ticaret ile meşgul olan bir zatın alabileceği en yüksek unvanlardan biri olan melik-üt tüccar unvanını alarak ticarî alanda da mahir olduğunu gözler önüne serdi. Eriştiği yüksek makamlara rağmen ticarî faaliyetlerini sürdürerek Behmenî Devletine ekonomik alanda da katkı sunmayı amaçlayan Gâvân, güçlü İslâm devletleri ile temas kurarak hem Behmenî Devleti'nin itibar ve gücünün artırılmasını hem de ekonomik destek sağlamayı amaçladı. Hiç şüphesiz, bu diplomatik yaklaşımın en dikkat çekici örneklerinden biri, Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e gönderilen ve Behmenî Devleti Hükümdarı III. Muhammed Şah tarafından İslâm'ın halifesi olarak kabul edilen Osmanlı Padişahı'na duyulan derin saygıyı yansıtan mektuplardır. Bu mektuplar, Behmenî Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile dostane münasebetler kurma yönündeki iradesini açıkça ortaya koyarken, Osmanlı Padişahı tarafından kaleme alınarak bir elçi aracılığıyla Dekken'e iletilen mektup, söz konusu talebin Osmanlı İmparatorluğu nezdinde de olumlu karşılandığını açıkça ortaya koymaktadır (Bosworth, Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri, 415; Mahmud-ı Gâvân, 1942, ss. 37-44, 201-205, 391-393; Sherwani, 1953, ss. 326-327). Böylece Behmenî Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü bir siyasî teşekkül tarafından tanınması amacına ulaşan Gâvân, ikinci gayesi için evvela Nisan 1479 da kumaşlar ve muhtelif mallarla birlikte 3

zorunda kaldık." (Sherwani, 1953, ss. 336-337) Ayrıca fermanın tamamı için bkz. (Tabataba, 1335, ss. 130-132)

³⁹ King, 1900, s. 104.

⁴⁰ Mahmud-ı Gâvân, 1948, ss. 19-23, 152-157, 165-170, 227-232, 300-303, 365-366.

⁴¹ Mahmud-ı Gâvân, 1942, ss. 62-68.

⁴² Mahmud-ı Gâvân, 1942, ss. 23-27, 177.

⁴³ Mahmud-ı Gâvân, 1942, ss. 172-173.

tüccarı Bursa'ya gönderdi ardından Şubat 1481 de hem tüccar sayısını 6 ya yükselterek hem de malları çoğaltarak ikinci bir kafilere gönderdi (Eaton, 2008, s. 76; İnalçık, 1960, s. 141).

Vazifede olmadığı zamanlar sade bir giyim ve mütevazı bir yaşam tarzı benimseyen Mahmûd Gâvân, çoğunlukla camilerde yahut inşa ettirdiği Mahmûd-ı Gâvân Medresesi'nde vakit geçirirdi. Cuma günleri kılık değiştirerek farklı semtlere giden Gâvân, ihtiyaç sahiplerine gizlice yardım eder ve kendisi aracılığıyla iletilen bu yardımların Sultan tarafından gönderildiğini söyleyerek halktan onun için dua etmelerini talep ederdi (Ferishta, 1977, ss. 488-487; Sherwani, 1953, s. 318). Kaleme aldığı seyahatnamede Mahmûd Gâvân hakkında değerli gözlemler aktaran Rus gezgin Afanasiy Nikitin, onun her gün kurulan ve 500 kişiye yemek sunulan sofrasından söz ederken, Gâvân'ın sadece siyasî değil aynı zamanda sosyal, ekonomik gücünü ve cömertliğini de gözler önüne serer:

"Melikü't-Tüccar'ın sofrasında her gün 500 kişi oturur. Fakat onun yanına sadece 3 vezir oturabilir. Her vezirin 50 kişilik ahfadı, ev halkı ve boyarlardan oluşan 100 kişi de bu sofrada yer alır. Melikü't-Tüccar'ın 2000 atı vardır. Bunlardan 1000 tanesi eyerlenmiş vaziyette gece gündüz hazır tutulur. Ayrıca filhanesinde 100 tane fil bulunur. Onun sarayını her gece 100 zırhlı asker korur. 20 borazan, 10 nakkareci ve 10 davulcu vardır. İki kişi bu davulları nöbetleşe çalmaktadır." (Afanasiy Nikitin, 2021, s. 26).

Sonuç

Behmenî Devleti'nin tarih sahnesindeki yükselişi, yalnızca askerî fetihlerle değil, bu fetihlerin ardından inşa edilen idari, kültürel ve ilmi düzenle de anlam kazanmıştır. Bu düzenin en güçlü temsilcilerinden biri, kuşkusuz Vekîlû's-Saltana Mahmûd Gâvân'dı. Onun hayatı, bir bireyin yetenek ve iradesinin, devletin kaderine nasıl yön verebileceğinin örneklerinden biridir. Gâvân, Behmenî Devleti'nin siyasî istikrarını yeniden kurmuş, idarî yapısını rasyonel temellere oturtmuş ve ilimle siyaseti buluşturan bir medeniyet anlayışının öncüsü olmuştur. Bu yönüyle o, yalnızca bir vezir değil, düşünceyle eylemi, ahlâkla iktidarı uzlaştıran bir devlet aklının temsilcisidir. Mahmûd Gâvân'ın reformları, Behmenî Devleti'nin idarî bütünlüğünü sağlamaya yönelik stratejik adımların başında gelir. Onun sekiz eyaletli idarî düzenlemeye geçişi, devletin denetim kabiliyetini artırmış; merkezî otoriteyi güçlendirmiştir. Bu yapılanma, yalnızca kısa vadeli bir idarî çözüm değil, aynı zamanda Dekken bölgesinde yüzyıllar boyunca sürecek bir yönetim modelinin temelini oluşturmuş; gerçekleştirdiği düzenlemeler, sonraki dönemlerde Kutubşahîler ve Âdilşahîler gibi ardıl sultanlıklar tarafından örnek alınmıştır. Bu yönüyle onun adı, sadece bir dönemin değil, Deccan yönetim geleneğinin kurucu kavramlarından biri hâline gelmiştir. Bununla birlikte Gâvân'ın faaliyetlerinin asıl önemi, siyasî gücü ilim ve ahlâkla temellendirme çabasında yatmaktadır. Kurduğu Mahmûd-ı Gâvân Medresesi, sadece bir eğitim kurumu değil, Behmenî kimliğinin ilmi temsili olarak görülmelidir. Zira söz tarihte Gâvân'ın adı ile yer edinen söz konusu bu medrese, Behmenî Devleti'nin yalnızca askerî ve siyasî güçle değil, ilimle meşruiyet kazanan bir medeniyet olduğunun delili mahiyetindedir. Gâvân'ın devrin önde gelen alimlerine yazdığı mektuplar, onun ilmi merkezileştirme ve Bîder'i bir kültür şehrine dönüştürme arzusunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, medreseleriyle tanınan Nizâmülmülk'ün Selçuklu Devleti'ndeki rolü ile benzer bir işlevi Dekken'de Mahmûd Gâvân üstlendiği yorumu yapılabilir.

Gâvân'ın Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu temaslar, Behmenî Devleti'nin İslâm dünyasındaki yerini güçlendirme çabasının bir tezahürüyken II. Mehmed'e gönderilen mektuplar siyasî ve dinî bağlamda bir meşruiyet arayışının ifadesidir. Bu yönüyle Gâvân, Dekken coğrafyasını yalnızca siyasî anlamda değil, kültürel olarak da İslâm dünyasının bir parçası hâline getirmeye çalışan bir devlet adamı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Behmenîlerin Gâvân'ın öncülüğünde Osmanlı devleti ile kurduğu temaslar, sonraki yüzyıllarda Bâbürlüler dönemine kadar uzanacak olan bir diplomatik geleneğin de öncüsü olmuştur. Tüm bunlara karşın Dekkenî ve Âfâkî olarak ikiye bölünmüş saray aristokrasisi içinde yükselen bir yabancı olarak hem takdir hem de kıskançlık uyandıran bir figür hâline gelen Gâvân'ın hayatı, aynı zamanda dönemin toplumsal ve siyasî kırılma noktalarını da gözler önüne sermektedir. Onun merkezî otoriteyi güçlendirmeye yönelik reformları, kısa vadede devlet düzenini sağlamlaştırmış olsa da yerel unsurların çıkarlarını zedelemesi siyasî bir tehdit olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Nihayetinde bu durum, yalnızca Gâvân'ın trajik sonuna değil, aynı zamanda Behmenî Devleti'nin zayıflama sürecine de zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla onun idamı, bir kişinin ölümü olmaktan çok, bir devletin çözülüşünün başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Gâvân'ın şahsiyetinde dikkat çeken en önemli husus, güç karşısında tevazuyu, zenginlik karşısında sadeliği, siyasî nüfuz karşısında adaleti koruyabilmesidir. Kişisel servetini halkın refahı için kullanan, yardım faaliyetlerini gizlice sürdüren, ilmi hizmeti siyasetin üzerinde gören bir vezir portresi çizen Mahmûd Gâvân, bu özellikleriyle dönemin siyasî atmosferinde nadir rastlanan bir ahlak anlayışını temsil eder. Afanasiy Nikitin'in gözlemleri, onun hem maddi hem de manevî bir zenginlik içinde bulunduğunu, fakat bu zenginliği şahsi kudretin değil, devletin ve halkın hizmetine sunduğunu kanıtlar niteliktedir. Sonuç olarak, Mahmûd Gâvân, Behmenî tarihinin en parlak simalarından biri olmanın ötesinde, Türk-İslâm siyaset geleneğinin Dekken'deki yansımasıdır. Onun yaşamı, bilginin devletin meşruiyetindeki yerini, reformun süreklilik için zorunluluğunu ve

adaletin siyasî istikrarın temeli olduğunu göstermektedir. Gâvân'ın şahsında ilimle iktidarın birleştiği bir zirveye ulaşan Behmenî Devleti'nin tarihsel serüveni, onun trajik ölümü ile çözülmeye başlamıştır. Bugün Bîder'deki medrese harabeleri ise yalnızca bir mimarî kalıntı değil; adalet, ilim ve fazilet temelleri üzerine kurulu bir devlet ideallerinin sessiz, fakat sarsılmaz harılaticısıdır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that no artificial intelligence tools were used at any stage of the preparation, writing, analysis, or evaluation of this study.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması, yazımı, analizi veya değerlendirilmesi aşamalarında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanmadığını beyan etmiştir.

Kaynaklar

- Afanasiy Nikitin. (2021). *Üç deniz ötesine seyahatât*. (S. Acar, Çev.). TTK Yayınevi.
- Algar, H. (1995). Ni'mat-Allâhiyya. *Encyclopedia of Islam*. E. J. Brill.
- Bayram Kalkan, G. (2023). *Hindistan İslâm devletlerinden Behmenîler (1347-1527)*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi].
- Bayur, Y. H. (1946). *Hindistan tarihi I-ilk çağlardan Gurkanlı devletinin kuruluşuna kadar (1526)*. TTK Basımevi.
- Berenî. (1862). *Târîh-i Fîrûzşâhî*, (M. S. A. H. Hasib, Tash.). Captain W. Nassau Lees.
- Bosworth, C. E. (2005). *Doğuştan günümüze İslam devletleri (devletler, prenslikler, hanedanlıklar kronolojik soykütüğü)* (H. Canlı, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Browne, E. G. (1920). *A history of Persian literature under Tartar dominion (A.D. 1265-1502)*. Cambridge University Press.
- Chowdhuri, J. N. (1926a). Administration of the Bahmani Kingdom. N. N. Law (Eds.), *Indian Historical Quarterly*, II, Caxtoon Publications.
- Chowdhuri, J. N. (1926b). Life of Mahmud Gawan. N. N. Law (Eds.), *Indian Historical Quarterly*, IV, Caxtoon Publications.
- Djâgîr*. (1991). *Encyclopedia of Islam*. E. J. Brill.
- Eaton, R. M. (2008). *A social history of the Deccan 1300-1761 eight Indian lives*. Cambridge University Press.
- Elphinstone, M. (1843). *The history of India vol II*. A. Spottishwoode.
- Emîn-i Ahmed-î Râzî. (1341). *Heft iklîm* (C. Fâzıl, Nşr.). Ali Ekber İlmî.
- Ertaylan, İ. H. (1953). *Âdilşâhîler Hindistanda bir Türk-İslâm devleti*. Sermet Matbaası.
- es-Sihrindi. (1391). *Târîh-i Mübâreksahî* (M. H. Hüseyin, Tash.). İntişârât-ı Esâîr.
- Farooqui, S. A. (2011). *A comprehensive history of medieval India: Twelfth to mid eighteenth century*. Pearson.
- Ferishta. (1908). *History of the rise of the Mahomedan power in India, till the year A.D. 1612 I* (J. Briggs, Trans.). Oriental Book-Sellerand Publishers.
- Ferishte. (1977). *History of the rise of the Mahomedan power in India, till the year A.D. 1612 III* (J. Briggs, Trans.). Sang-e-Meel Publications.
- Graham, T. (2003). Shah Ni'metullah Wali: founder of the Ni'metullahi Sufi order. L. Lewisohn (Eds.), *The heritage of Sufism: the legacy of mediaeval Persian Sufism (1150-1500) Vol II*, One World.
- Gribble, J. D. B. (1896). *A history of the Deccan I*. Luzac & Co.
- Haig, C. S. W. (1928a). The decline and fall of the kingdom of the Deccan, A.D. 1436-1490. C. S. W. Haig (Eds.). *The Cambridge history of India: vol III: Turks and Afghans*. Cambridge at the University Press.
- Haig, C. S. W. (1928b). The kingdom of the Deccan A.D. 1347-1436. C. S. W. Haig (Eds.). *The Cambridge history of India: vol III: Turks and Afghans*, Cambridge at the University Press.
- Haig, C. S. W. (1928c). The reigns of Ghiyâs-ud-din Tughluq and Muhammad Tughluq and the second conquest and revolt of the Deccan. C. S. W. Haig (Eds.). *The Cambridge history of India: vol III: Turks and Afghans*, Cambridge at the University Press.
- Haig, T. W. (1993). *İmâd Şâhî*, İslam Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi.
- Haig, T. W. (1927). 'İmâd Şâhî Dynasty. *Encyclopedia of Islam*. E. J. Brill.
- Haig, T. W. (1988). Mahmud Gâvân. *İslam Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Haq, S. M. (1956). *A short history of the sultanate of Delhi*. H. M. Said Company.
- Herevî. (1929). *Tabâkât-ı Ekberî I*. By De Calcutta.
- Herevî. (1935). *Tabâkât-ı Ekberî III*. Baptist Mission Press.
- Husain, A. M. (1938). *The rise and fall of Muhammad bin Tughluq*. Luzac & Co.

- Husain, A. M. (1933). *Tughluq dynasty*. Thacker Spink & Co.
- Husaini, S. A. Q. (1960). *Bahman Shah: the founder of the Bahmani Kingdom*. K. L. Mukhopadhyay.
- Husain, W. (1935). Maḥmūd Gāwān. *Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal*, I, 81-102.
- İnalçık, H. (1960). Bursa and the commerce of the levant. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 3(2), 131-147.
- İsâmî (1948). *Fütûhu's-selâtîn*, (A. S. Usha ve B. A., Neş.), University of Madras.
- Joshi, P. M. (1967). The Bahmani Kingdom. R. C. Majumdar (Eds.), *The history and culture of the Indian people the Delhi Sultanate*. Bharatiya Vidya Bhavan.
- Khwajah Nizamuddin Ahmad. (1939). *The Tabaqat-ı Akbari (history of India from the early Musalman invasions to the thirty-eight year of the reign of Akbar III* (Brajendranath De, M. A., Trans.). Baptist Misson Press.
- Kılıç, M. E. (2007). Ni'metullâh-ı Velî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- King, J. S. (1899). History of the Bahmani Dynasty. *The Indian Antiquary*, XXVIII, 141-155.
- King, M. J. S. (1900). *The history of the Bahmani Dynasty founded on the Burhân-ı Ma'âsir*. Luzac and Go.
- Konukçu, E. (1998). Hümâyûn Şah Behmenî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Kortel, S. H. (2006). *Delhi Türk Sultanlığı'nda teşkilat (1206-1414)*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kurtuluş, R. (2003). Mahmûd-ı Gâvân. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lane-Poole, S. (2020). *İslam devletleri tarihi başlangıçtan 1927 yılına kadar* (H. E. Eldem, Çev.). S. Aliç (Haz.). Selenge Yayınları.
- Mahmud-ı Gâvân. (1948). *Riyâzü'l-inşâ*, (Ç. B. Hüseyin-G. Yezdânî, Nşr.). Haydarâbâd.
- Merçil, E. (1998). Âdilşâhîler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Oruç, C. (2024). Âdilşâhîler Sultanlığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarı Yusuf Âdilşâh'ın kökeni üzerine yeni bir bakış açısı. *Türkiyat Mecmuası*, 34(1), 24-45.
- Özcan, A. (1993). Câgîr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Prasad, I. (1974). *A history of the Qaraunah Turks in India*. by Central Book Depot.
- Ramanayya, N. V. (1939). *Velugotivarivamsavali*. Universty of Madras.
- Sehâvî. (1353). *ed-Ḍav'ü'l-lâmi'li ehli karni't-tâsi' X*. Mektebetü'l-kudsî.
- Sherwani, H. K. (1940). Antecedents of the Bahmani Kingdom. *Proceedings of the Indian History Congress*, IV, 208-220.
- Sherwani, H. K. (1935). Khwāja-ı Jahān Māḥmud Gāwān's campaigns in the Mahārāshtra (from new sources). *Proceedings of the Indian history congress*, I, 28-41.
- Sherwani, H. K. (1942). *Maḥmūd Gāwān: the great Bahmani wazir*. Kitabistan.
- Sherwani, H. K. (1991). Mahmūd Gāvân. *Encyclopedia of Islam*. E. J. Brill.
- Sherwani, H. K. (1953). *The Bahmanis of the Deccan*. The Manager of Publications.
- Sherwani, H. K. (1973). The Bahmanis. H. K. Sherwani (Eds.), *History of medieval Deccan (1295-1724) I*. The Government of Andhra Pradesh.
- Sherwani, H. K. (1939). The reign of Sultān Humāyūn Shāh Bahmanī and his character. *Proceedings of the Indian History Congress*, III, 688-700.
- Siddiqi, M. S. (1986). Ethnic change in the Bahmanid society at Bidar: A. D. 1422-1538. *Islamic Culture*, LX (1), 61-80.
- Tabataba. (1355). *Burhân-ı Me'âşir*. Matbaa-i Camia-i Delhi.
- Uluğhânî. (1910). *Zaferü'l-vâlih bi Muzaffar ve-âlih I*. (E. D. Ross, Neş.). John Murray.
- Zahiraddin, M. M. (1937). *Sultan Ahmad Shah Bahmanî*. Matba İbrahimiye.